

ŠKALE V XIX. STOLETJU

razvoj kraja

Podoba Škal iz začetka prejšnjega stoletja so načrtala že pretekla stoletja. V 19. stoletju se je po zasnovi le ne bistveno spreminjala. Škalski grič je obvladovala vaška dominantna – cerkev Sv. Jurija, ob kateri sta stali še mogočno, zidano župnišče in kaplanija. Leta 1835 so pozidali novo enonadstropno kaplanijo, v kateri je bila tudi šola. Sicer pa je cerkev v začetku stoletja (okrog 1825), glede na franciskejski kataster, obdajal še cel venec večjih in manjših gospodarskih poslopij, ki so bila seveda lesena. Tudi sicer so bila v tem času vsa kmečka poslopja v Škalah lesena. Zidane stavbe so bile v začetku stoletja razen cerkve, župnišča in obeh kaplanij, le še grad Turn v Hrastovcu, oskrbnikova hiša, ki še danes stoji pred gradom in razsežno turnsko gospodarsko poslopje.

Do konca 19. stoletja je bila podoba Škalskega griča že taka, kot se je še spominjajo starejši Škalčani: cerkev Sv. Jurija, dve šolski poslopji (poleg kaplanije so leta 1893 pozidali še novo šolsko poslopje), občinska hiša in »cerkvena hiša«, v kateri sta bili gostilna in trgovina. Te stavbe so na vrhu Škalskega griča obkrožile precej razsežen prostor, ki so ga pozneje, gotovo pa tudi že v 19. stoletju, na splošno imenovali »sejmiše«, saj je tu dejansko bil tržni prostor, na katerem so se odvijali škalski sejmi. Drugo, splošno uveljavljeno ime za vaško jedro, pa je bilo kar »Škale«; torej je jedro privzelo hkrati tudi ime celega naselja s številnimi zaselki. Zanimivo je npr. da so celo pri Brlizgu, ki so bili vsega nekaj sto metrov nižje, rekli: »Grem u Škole«, kadar so stopili do trgovine ali gostilne na griču.

Podoba ostalih delov Škal se je v zadnjih dveh stoletjih še manj spremenila, kot podoba škalskega griča. Franciskejski kataster iz leta 1825 kaže tako podobo: na južno stran si s škalskega griča mimo Vaga, Plevela (Pleven) ali Dobrovška zavil proti Stari vasi in Velenju. Severo-vzhodno od griča, ob vznožju vzpetine proti Turnu, je bila Drucova z domačijami Pušnerjev, Kukenberškov, Kovačev in Lešnikov. Po severni strani griča se je spustila cesta mimo Brlizga in mimo Gmajne – nekdanjega skupnega pašnika vaške skupnosti – proti »Vesi«, kjer so bile kmetije pri Aristovniku (Rštovniku), Matiju, Obuju. Kasnejše ime tega zaselka je tudi »Brezovo«, medtem ko kataster tako imenuje gozdič med Janom, Štorom in Grbinškom. Severo-zahodno od domačij na Brezovem je ležal Brc (Brdce), kjer je bila po II. svetovni vojni zgrajena nova šola.

Na zahodno stran se je s Škalskega griča spustila pot do zaselka Pleterje, kjer so bile v začetku stoletja domačije Pleterškov, Oremušev, Pirnatov in Glinškov. Višje proti severu so bile na obeh straneh ravnine ob Sopotu vse do Mlinerja v breg potisnjene kmetije; na desnem bregu pri Juraču, Petelineku (na samini skoraj sredi Ležna), Kavretu, Poduršanu in Brezovšku (leta 1825: Brezovniku). Na levi strani pa so bili Jani (leta 1825: Jaunza), Tašlerji, Miklavžini, Ločani in Hlepi. Še višje po cesti proti Plešivcu je bil zaselek z domačijo Beguntov (Wegund!), Voduškov in Mlinarjev, kjer je stal tudi Kašev mlin.

Od Drucove proti severu so bili Marovski, Sove, in Gorjakoški pod gozdičem z imenom Vodrež. Više ob Lepeni je bil »Turnski bolt« – tudi še v našem stoletju poznan kot Mihelakov tajht. Za tem ribnikom je bil ob Lepeni zaselek Laziše (zaradi nejasne izgovorjave samoglasnikov – prim. Škale in »Škole« – je bil pri domačinih pogosto imenovan tudi »Lazoše«). Kataster tu pokaže le štiri domačije: Mihelakovo, Jevšnikovo (domačini tudi Jušnik), Zidarjevo in Lukeševo. Za precej velikim gozdom je bila na desnem bregu še Strževa domačija, kjer se je ravno v tistem času

že rodil znameniti Josip Krajnc. Iz Laziš je vodila pot v zaselek Podlubela, kjer so bili Špehi, Kodruni in Tomani. Špehova je bila tudi velika krčevina v gozdu pod Lubelo, na sami Lubeli pa je bila tedaj še ena velika krčevina – Požrlova. Današnji Škalčani seveda poznajo precej več »starih« hiš, vendar za večino lahko upravičeno domnevamo, da so nastale z delitvijo posestev ali iz koč kmetij, ki smo jih tu našeli. Večina pa je prav gotovo nastajala proti koncu tega stoletja. Mnoga domača imena so tudi že šla v pozabo. (1)

Vsekakor so bile Škale izrazito raztresena vas, saj je trajalo dobre pol ure, da si iz središča prispel do zadnjega škalskega zaselka v Podplešivcu oz. Strmcu. Tako je verjetno prav ta raztresenost povzročila, da vas s tako dolgo in celo središčno vlogo v starejši zgodovini doline, v 19. stoletju in kasneje ni razvila močnejših urbanih potez. Morda je vzrok tudi v tem, da sta bila posvetni in cerkveni center moči – grad Turn in dekanijiški sedež Sv. Jurija, razmeroma oddaljena drug od drugega, predvsem pa je med obema gospodskama skozi zgodovino ves čas prihajalo do napetosti. Tako ne cerkvena in ne posvetna gosposka v Turnu ni pritegnila k sebi gostejše poselitve. Še več, računamo lahko tudi s tem, da gostejše zazidave v bližini obeh središč gosposki nista dovolili, podobno kot v Velenju, prav zaradi rodovitne zemlje, ki jima je bila pomembnejša. Tako so bili npr. v neposredni bližini Turna še v začetku stoletja dom in dve gospodarski poslopji Pušnerjev, v našem stoletju pa so tam na ledini, ki so ji še rekli »Na Pušnerjevem«, kosili ovs. (2)

Razvoj kraja oz. boljše stagnacijo Škal v 19. stoletju pa nam v veliki meri pokažejo tudi štetja iz tega časa. Škale so po znanem Schutzovem leksikonu Štajerske v letu 1822 imele okroglo sto hiš. Po številu hiš so tedaj predstavljale največje naselje v dolini, po številu prebivalcev pa so bile na četrtem mestu. Iz naslednjih avstrijskih štetij pa lahko razberemo, kljub nenehnemu večanju števila prebivalcev, da

vse do leta 1900 v Škalah niso zgradili prav nobene hiše. Še več, za leto 1880 se navaja le šestindevetdeset hiš, kar pa je morda tudi napaka ali pa majhna sprememba v statističnem zajemanju podatkov. Šele v zadnjem desetletju pred koncem stoletja je bilo zgrajenih nekaj novih hiš, ki jih deloma gotovo lahko pripišemo vplivu premogovnika po letu 1885. (3)

Tabela I

Število hiš v Škalah:

<i>Leto</i>	<i>1822</i>	<i>1869</i>	<i>1880</i>	<i>1890</i>	<i>1900</i>
<i>Št. hiš</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>96</i>	<i>100</i>	<i>118</i>

Seveda pa stagnacija števila hiš ne pomeni, da so Škale dočakale konec 19. stoletja prav take, kot so bile v začetku. Novih hiš sicer skoraj niso gradili, propadle so tudi le redke, povsod pa je gotovo vladala živahna gradbena dejavnost. Rekli smo že, da so bile v letu 1825 vse hiše, razen treh, lesene, gotovo pa so bile tudi pokrite s slamo ali pa vsaj s škodlami. Do časa, ki ga doseže spomin današnjih Škalčanov povsem lesene hiše ni bilo nobene, precej pa je bilo takih, ki so imele zidan le kuhinjski del.

Tako vemo, da so prav v 19. stoletju obnavljali ali na novo pozidali večino kmečkih domačij, slamnate strehe pa je postopoma zamenjala druga kritina – bobrovec. Z nekajletno zakasnitvijo se je podobno dogodilo tudi z gospodarskimi poslopji. (4)

politično upravna razdelitev

V začetku 19. stoletja je bila današnja velenjska občina v okviru okrožja Celje razdeljena v tri okraje: okraj Nova cerkev, kamor so spadali kraji ob spodnjem toku Pake, okraj Šoštanj in okraj Velenje. Velenjski okraj ali »kanton« je obsegal kar 27 občin v vzhodnem delu Šaleške doline, ki so bile postavljene leta 1771 oz. 1784. Iz škalske okolice so v velenjski okraj sodile tedaj občine s sedeži v Št. Bricu (tudi Hrastovec in Škalske cirkovce), Konovem, Plešivcu, Šmartinskih Cirkovcah in seveda v Škalah. Cerkveno-upravno pa je seveda vsa Šaleška dolina, razen fare Sv. Martina ob Paki, spadala v škalsko dekanijo. Zanimivo je, da je bila fara Škale tedaj bistveno obsežnejša. Poleg prej navedenih občin so namreč tedaj v škalsko faro spadale še naslednje občine velenjskega »kantona«: Bevče, Kavče, Pesje, Podgorje, Podkraj, Preloge, Stara vas, Zabrado, in celo sam velenjski trg! Tako je kasnejša »velenjska« fara Sv. Martina obsegala le tedanje občine Šmartinske Cirkovce, Paka in Šalek. (5)

Po letu 1850, ko so uvedli novo politično-upravno razdelitev, je bila skoraj cela današnja občina Velenje združena v sodni okraj Šoštanj, ki je spadal v politični okraj Slovenj Gradec. Sodni okraj Šoštanj je bil razdeljen na osem krajevnih občin, ki so bile precej večje kot prej. Bivši velenjski »kanton« so sedaj obsegale štiri krajevne občine; Št. Janž, Št. Ilj, Velenje in Škale. Taka razdelitev je potem ostala v veljavi do konca Avstro-Ogrske monarhije, meje krajevnih občin pa so v glavnem ostale nespremenjene vse do II. svetovne vojne.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja J.A. Janisch navede za Škale, da so bile sedež krajevne občine (Orts-Gemeinde) in katastrske občine Škale (vanjo so sodili škalski

Razglednica Škal izpred I. svetovne vojne

zaselki Laziše, Pleterje, Brezovo in grad Turn). Poleg Škal so v krajevno občino Škale, ki je štela 293 hiš in 1216 duš (od tega 592 moških in 624 žensk), spadale še Št. Bric, Plešivec in Škalske in Šmartinske Cirkovce. Same Skale pa so tedaj (Janischevi podatki so povzeti po štetju 1869) obsegale skoraj 808 ha, šteje 100 hiš in 433 prebivalcev (207 moških). Prav v tem času Škale niso bile več dekanija, ampak je ta imela v tistem času svoj sedež pri Sv. Ilju v Arnačah. Kasneje je bil sedež dekanije še pri Sv. Martinu v Šaleku in v Škalah, nazadnje spet za časa Ivana Rotnerja, ki je v Škale prišel leta 1908. (6)

prebivalci

Izhodišče so nam lahko podatki iz znamenitega Schmutzovega Leksikona Štajerske, ki je začel izhajati leta 1822 in se torej nanaša na drugo desetletje 19. stoletja. Neko liko preseneča, da je zapis o Škalah izredno skop, kar je

glede na pomembnost kraja kot cerkvenega središča Šaleške doline gotovo čudno. Tam pravzaprav izvemo le, da so Škale občina v okraju Velenje, da so «1 uro hoda oddaljene od Velenja» in da je tu sedež dekanije, ki je obsegala poleg škalske fare še fare Sv. Martina pri Šaleku, Sv. Mihaela pri Družmirju, Sv. Ilja v Šentilju, Sv. Janeza na Vinški gori, kuratni beneficij šoštanjskega špitala, ter lokaliji Sv. Pankracija v Zgornji Ponikvi in Sv. Petra v Zavodnji.

Škalski kmetje so bili po istih podatkih podložni gospostvoma Gornji grad, Velenje in seveda škalskemu dekanu. Leksikon navaja še skromne zgodovinske podatke o gradu Turnu. Njegovi lastniki so v začetku tega stoletja imeli svoje podložnike v Št. Bricu, Prelogah, Podgorju, Pesju, Zabrdi, Gaberkah, Lokovici in Zgornjem Šaleku, ne pa v samih Škalah. V leksikon sta omenjeni tudi Sopota, ki je gnala v Škalah en večji mlin, in Lepena z dvema manjšima mlinoma, kar pa je bilo za tiste čase razmeroma malo.

Iz leksikona navajamo še naslednje statistične podatke:

Tabela II. – Škale v letu 1822

Štev. prebivalcev	343	od tega 184 žensk
Število hiš	100	z 71 gospodinjstvi
Konjev	50	
Volov	24	
Krav	115	
Drobnice	18	
Površina skupaj (ha)	580	
Od tega njiv	117	
Od tega travnikov	187	
Od tega ribnikov	0,5	
Od tega vrtov	3	
Od tega pašnikov	93	
Od tega vinogradov	3	
Od tega gozdov	176	

Primerjava teh podatkov s podatki iz istega vira za celo občino Velenje je seveda zgovornejša in pokaže, da so bile tedaj Škale po številu prebivalcev med največjimi naselji v dolini, večje so bile le še Ravne (546 prebivalcev), Topolšica (453) in Šoštanjski trg, ki je štel 424 prebivalcev. (7)

Do konca 19. stoletja oz. do leta 1900 so na voljo še podatki uradnih avstrijskih štetij, ki so bili izvedeni v letih 1869, 1880, 1890 in 1900.

V tabelo III., ki kaže statistične kazalce razvoja Škal v tem času, pa smo pritegnili tudi še nekatere kraje iz neposredne bližine Škal. Pri odbiri teh krajev smo upoštevali dejstvo, da so pod tedanjo občino Škale spadali Plešivec, Št. Bric (skupaj s Hrastovcem), Škalske Cirkovce, pritegnili pa smo še tiste kraje iz tedanje občine Velenje, ki so sodili pod škalsko faro: Pesje, Preloge, Podkraj in Podgorje. Za primerjavo pa v vseh tabelah navajamo še podatke za Šoštanj in Velenje:

Tabela III. – Škale od leta 1822 do 1900

Kraj	1822			1869			1880			1890			1900			1910		
	Preb.	Moš.	Hiš	Preb.	Moš.	Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš
Šk. Cirkov.	110	52	33	125	63	26	141	70	28	164	77	28	178	85	30	145	76	27
Hrastovec	141	65	57	156	77	50	151	69	46	185	86	46	225	102	53	238	116	45
Pesje	94	47	17	117	56	20	119	56	21	183	94	8	23	286	146	2	338	178
Plešivec	309	157	85	378	188	84	402	204	76	445	212	78	473	249	86	435	233	83
Podgorje	96	45	16	124	60	35	137	63	35	156	68	33	159	76	34	187	83	35
Podkraj	114	54	59	192	85	68	227	95	65	245	113	68	232	109	72	254	123	75
Preloge	53	22	13	92	43	17	94	42	17	112	49	18	111	50	18	97	41	18
Stara vas	109	49	22	171	85	27	198	90	30	238	111	14	36	277	139	13	315	153
Škale	343	159	100	433	207	100	530	266	13	560	272	1	100	675	338	17	721	361
Fara Škale	1369	650	402	1788	864	427	1999	955	13	414	2288	1082	23	430	2616	1294	32	491
Velenje	147	62	31	266	136	35	364	182	27	46	424	225	45	52	529	281	65	566
Šoštanj	424	212	78	642	312	108	734	382	118	117	835	414	410	133	1096	515	179	165
																1275	615	874
																207	485	195

Podatki kažejo, da je v celem obdobju do leta 1900 število prebivalcev v Škalah naraslo za 97 %. Rast je bila hitrejša od rasti prebivalstva v okoliških hribovitih naseljih, vendar pa hkrati tudi precej počasnejša kot v krajih Velenje, Šoštanj in Pesje, ki so prav proti koncu tega stoletja doživljali hitro rast zaradi razvoja industrije oz. premogovništva v dolini. To je razmeroma zanimiv podatek, saj bi podobno rast lahko pričakovali tudi v Škalah, ki so v prvi polovici 19. stoletja, celo bolj kot Velenje ali Pesje, predstavljale nekakšno »rudarsko središče« doline, zlasti še, če upoštevamo prve podatke o sedmih rudarjih v Škalskih Cirkovcah že sredi 18. stoletja. (8)

Struktura po spolu se je, tako kot je običajno, nagibala v korist žensk, ki se jih rodi precej več kot moških. Tudi v Škalah je bilo v začetku 19. stoletja za 4 % več žensk kot moških. Zanimivo pa je, da se je proti koncu stoletja število moških močno povečalo, tako da je bilo v Škalah leta 1900 že nekaj več moških kot žensk. Podobno opazimo praktično v vsej škalski okolici, posebej izrazito pa v naseljih z najhitrejšim letnim prirastom – v Pesju in Velenju in nekaj manj v Šoštanju. To navaja na sklep, da je glavni »krivec« za povečevanje števila moških priseljevanje moške delovne sile v dolino v glavnem zaradi razvoja premogovništva. (9)

Tabela IV. – Struktura po spolu

Kraj	1822		1900		1822	1900
	Preb.	Moš.	Preb.	Moš.	%moš.	%moš.
Šk. Cirkov.	110	52	178	85	47.3	47.8
Hrastovec	141	65	225	102	46.1	45.3
Pesje	94	47	286	146	50.0	51.0
Plešivec	309	157	473	249	50.8	52.6
Podgorje	96	45	159	76	46.9	47.8
Podkraj	114	54	232	109	47.4	47.0
Preloge	53	22	111	50	41.5	45.0
Stara vas	109	49	277	139	45.0	50.2
Škale	343	159	675	338	46.4	50.1
Fara Škale	1369	650	2616	1294	47.5	49.5
Velenje	147	62	529	281	42.2	53.1
Šoštanj	424	212	1096	515	50.0	47.0

kmetijstvo

Največje posestvo v katastrski občini Škale je bilo v tem času turnsko. Franciskejski kataster kaže, da je bil v začetku stoletja pod gradom razsežen in lepo oblikovan vrt, z veliko okroglo cvetlično gredo v sredini, ki je bil za tiste čase najbrž edinstven v dolini. Predel, ki je bil v ravnini takoj pod turnskim gospodarskim poslopjem, domačini še danes poznajo pod imenom »Alma gartn«. Poleg vrta sta bila v hribu neposredno pod gradom velik sadovnjak in največji vinograd v katastrski občini Škale. Pol stoletja kasnejši podatki leksikografa Janischa navajajo, da je turnsko posestvo, ki ga je v tem času posedoval Karl Kratochwill, obsegalo 170 ha. Kot posebej omembe vredno gospodarsko panogo posestva pa Janisch omenja poleg pri-

delave žita še pridelovanje krme in živinorejo. Pomembno je bilo tudi gozdno gospodarstvo, saj Janisch kot posebno zanimivost navaja, da je imelo veleposestvo tudi gozdove s šestdeset do sedemdeset let starimi sestoji. (10)

Sicer pa je bilo v tem stoletju in še dolgo v 20. stoletju kmetijstvo najpomembnejši vir prebivalcev Škal in okolice. Znani so podatki o živini in poljedelskih površinah za leto 1822 in ob štetju 31. decembra 1900. Podatki za leto 1822 so bolj podrobni, saj so navedeni za vsak kraj kasnejše občine Škale posebej, podatki iz leta 1900 pa zajemajo celo občino Škale.

Tabela V. – Deleži poljedelskih površin v Škalah

Kraj	1822 – deleži v %							1900 – deleži v %							
	Preb.	Skup./ha	Njiv	Trav.	Vrt	Pašn.	Vino.	Gozd	Preb.	Skup./ha	Njiv	Trav.	Vrta Paš.	Vino.	Gozda
Sv. Bric	141								225						
– Šk. Cirk.	110								178						
Šm. Cirkov.	105	544.9	7.8	7.8	0.3	11.5	2.0	65.9		596	17.8	10.4	2.9	13.4	1.3
Plešivec	309	220.6	18.9	20.2		32.5	0.2	28.2	178	379	16.4	10.8	1.7	18.5	51.5
Škale	343	469.2	20.0	12.5	0.2	9.7	0.4	57.3	473	910	17.8	12.9	2.1	19.3	0.3
Velenje	147	580.5	20.2	18.8	0.3	9.4	0.3	50.5	675	819	21.5	20.4	4.0	5.1	0.4
– Pesje	94								529						52.2
– Preloge	53								286						51.5
– Stara vas	109								111						45.5
									277						46.5
Šoštanj	424	543.5	29.3	22.7	0.5	12.4	0.1	34.8		654	31.3	28.9	1.5	2.3	0.3
		185.8	35.8	17.3	2.0	10.5	0.5	33.7	1096	282	31.2	28.0	1.6	2.3	0.2
															31.2
															30.1

Podatki obeh štetij niso povsem primerljivi, saj so opazne velike razlike v skupni velikosti posameznih katastrskih občin. Te so se ustalile šele po izdelavi franciskejskega katastra (v naši dolini med letoma 1825 in 1832). Zlasti velika razlika se pojavi v katastrski občini Šmartinske Cirkovce, kjer je glede na velike razlike v deležu gozda gotovo prišlo kasneje do večjih sprememb v mejah katastrske občine. Vendar je na podlagi izračuna deležev posameznih vrst zemljišč jasno videti, da je bilo v samih Škalah pomembnejše poljedelstvo kot živinoreja in »vse je bilo v njivah«, kot se za sicer kasnejše obdobje spominjajo Škalčani. Sicer pa to kaže že delež njivskih površin, ki jih je bilo v Škalah leta 1822 20 % do leta 1900 pa se je delež še povečal na 21,5 %. Povečal se je tudi delež travnikov v Škalah, vendar jih je bilo ves čas nekaj manj kot njiv. V ostalih katastrskih občinah tedanje občine Škale je bil delež njiv v začetku stoletja nekaj nižji, v katastrski občini Št. Bric pa je dosegel le nekaj manj kot 8 %. Do konca stoletja je delež njiv močno porasel prav v Št. Bricu, kjer je bilo verjetno krčenje gozdnih površin najbolj intenzivno. V Cirkovcah in Plešivcu pa je delež njiv in travnikov v glavnem padal. (11)

Podatkov o prevladujočih kulturah v 19. stoletju praktično nimamo, zanimiv pa je v tem pogledu škodni zapisnik o pogoreli domačiji Jožefa Kaša iz Škal, ki nakazuje, da so tedaj v Škalah posejali največ sočivja (verjetno vsaj lečo, bob in fižol) jare rži, ovsa in koruze, nekaj manj pa prosa, ajde in ječmena. Razen tega zapisnik omenja še laneno in deteljno seme. (12)

Zanimivi so tudi podatki o pašnikih; le malo jih je bilo v začetku stoletja v Škalah in Plešivcu – manj kot 10 %. Do konca stoletja pa se je njihov delež v Škalah in Cirkovcah še močno zmanjšal. Zmanjšal se je tudi delež gozdnih površin (razen pri Cirkovcah, kjer gre verjetno za znatnejše premike meja katastrske občine), zato lahko sklepamo, da so v tem stoletju s krčenjem pridobili in kultivirali precejš-

nje gozdne površine in jih spreminjali v njive, travnike in pašnike.

Dr. Josip Krajnc, pravnik evropskega slovesa

Vrtovi so bili v začetku prejšnjega stoletja še prava redkost – po podatkih iz leta 1822 jih je bilo dosti manj kot 1 %, celo v Škalah, kjer je prej omenjeni obsežni turnski vrt močno popravljajal povprečje. Iz franciskejskega katastra pa je mogoče videti, da je bilo skoraj pol škalskih kmetij brez vrta, med njimi: v Brezovi Berlizgova, vse kmetije v Pleterjah, v Lazišah Lukeši in Mihelaki, v smeri proti Lubeli Špehi, Tomani in Požrli, ob Sopotu pa Voduškova, Miklavžinova, Brezovškova, Kavretova, Juračeva, Petelinekova, Štorova in Janova domačija. Prav tako so bili brez vrta vsi kmetje južno od škalskega griča in pod Turnom. Do konca stoletja je nato število oz. površina vrtov močno zrasla in je v Škalah dosegla celo 4 %, v drugih katastrskih občinah pa se je delež vrtov prav tako povečal na 2 ali 3 %.

Tudi podatke o živinoreji imamo za obdobje pred letom 1822 in ob štetju 31. decembra leta 1900.

Tabela VI. in VII. – Stanje živinoreje v Škalah leta 1822 in 1900

I Kraj	1822					1900					1822			1900		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10	2:3	2:4	2:5	6:7	6:8	6:10
	Preb.	Konj	Goved	Drob.	Preb.	Konj	Goved	Drob.	Svinj							
Cirkovce	215	3	76	108	356						71.7	2.8	2.0			
Sv. Bric	141	5	51		225						28.2	2.8				
Plešivec	309	4	142	124	473						77.3	2.2	2.5			
Škale	343	50	139	18	675						6.9	2.5	19.1			
Obč. Škale	1008	62	408	250	1729	65	1023	378	678		16.3	2.5	4.0	26.6	1.7	4.6 2.6
Obč. Velenje	1197	138	407	87	2558	151	906	84	896		8.7	2.9	13.8	16.9	2.8	30.5 2.9
Obč. Šoštanj	424	35	73		1096	42	111	2	149		12.1	5.8		26.1	9.9	548.0 7.4
Šoštanj ok.	1182	37	488	107	1926	58	1091	310	820		31.9	2.4	11.0	33.2	1.8	6.2 2.3
Obč. Šentilj	480	10	154		863	18	565	4	446		48.0	3.1		47.9	1.5	215.8 1.9
Obč. Smartno	674	63	227	90	1828	52	665	54	468		10.7	3.0	7.5	35.2	2.7	33.9 3.9
Obč. Topoliš.	837	8	322	423	1234	48	823	1043	488		104.6	2.6	2.0	25.7	1.5	1.2 2.5
Sv. Florjan	554	5	238	381	887	31	819	794	373		110.8	2.3	1.5	28.6	1.1	1.1 2.4
SKUPAJ	7364	420	2725	1588	13850	465	6003	2669	4318		17.5	2.7	4.6	29.8	2.3	5.2 3.2

1 Kraj	1822				1900					1822							1900			
	2 Hiš	3 Konj	4 Goved	5 Drob.	6 Hiš	7 Konj	8 Goved	9 Drob.	10 Svinj	2:3	2:4	2:5	6:7	6:8	6:9	6:10				
Cirkovce	59	3	76	108	66					19.7	0.8	0.5								
Sv. Bric	57	5	51		53					11.4	1.1									
Plešivec	85	4	142	124	86					21.3	0.6	0.7								
Škale	100	50	139	18	118					2.0	0.7	5.6								
Obč. Škale	301	62	408	250	323	65	1023	378	678	4.9	0.7	1.2	5.0	0.3	0.9	0.5				
Obč. Velenje	377	138	407	87	466	151	906	84	896	2.7	0.9	4.3	3.1	0.5	5.5	0.5				
Obč. Šoštanj	78	35	73		165	42	111	2	149	2.2	1.1		3.9	1.5	82.5	1.1				
Šoštanj ok.	224	37	488	107	369	58	1091	310	820	6.1	0.5	2.1	6.4	0.3	1.2	0.5				
Obč. Šentilj	144	10	154		214	18	565	4	446	14.4	0.9		11.9	0.4	53.5	0.5				
Obč. Šmartno	—	63	227	90	476	52	665	54	468				9.2	0.7	8.8	1.0				
Obč. Topolš.	153	8	322	423	219	48	823	1043	488	19.1	0.5	0.4	4.6	0.3	0.2	0.4				
Sv. Florjan	120	5	238	381	160	31	819	794	373	24.0	0.5	0.3	5.2	0.2	0.2	0.4				
SKUPAJ	1698	420	2725	1588	2715	465	6003	2669	4318	4.0	0.6	1.1	5.8	0.5	1.0	0.6				

Tabela kaže znatne razlike med posameznimi katastrskimi občinami, ki pa so najbolj izrazite pri konjereji in pri številčnem stanju drobnice, pač zaradi različnih pogojev kmečkega gospodarjenja. Število konjev je bilo največje v Škalah – leta 1822 jih je bilo 50, kar po svoje dokazuje, da so bile Škale že v začetku 19. stoletja med t.i. »furmanskimi vasmí«. Tedaj je bil v Škalah po en konj na sedem prebivalcev oz. na dve kmečki gospodarstvi, podobno kot v drugih naseljih v dolini, ki so se ukvarjala s furmanstvom (Šalek, Stara vas, Družmirje itd.). V drugih naseljih škalske občine je bilo konj seveda bistveno manj, Cirkovce in Plešivec pa se celo bližata tistim naseljem v dolini (Lokovica, Ravne, Zavodnje in Lipje), kjer je en konj prišel na več kot na 100 prebivalcev. Tabela kaže tudi, da je proti koncu 19. stoletja konjereja očitno upadala in so »zlati časi furmanstva« minevali. Podobne procese opazimo v vsej dolini, razen v občinah Št. Florjan in Topolšica, kjer pa v začetku stoletja konj malodane niso poznali.

Govedoreja je bila v škalski občini najbolj enakomerno razvita v vseh naseljih, v primerjavi z ostalimi občinami doline pa je bila skozi celo 19. stoletje goveja živina tu najštevilnejša. Značilno je tudi razmerje med voli in kravami, ki je razvidno le iz štetja za leto 1822. Medtem ko je bilo v Škalah npr. krav štirikrat več kot volov (24 : 115), pa je bilo v Št. Bricu in Cirkovcah volov le pol manj, v Plešivcu pa je bilo razmerje že 56 : 86. Jasno je, da so v teh krajih prav voli nadomeščali konjsko delovno silo.

V začetku stoletja je bilo v škalski občini tudi precej drobnice, večinoma ovac. Njihovo število je bilo nekoliko nižje kot v občinah Št. Florjan in Topolšica. Podrobnejši pregled pokaže, da je za tako stanje »kriva« predvsem razvita ovčereja v Belih vodah (381 ovac), Šentvidu (284 ovac), Plešivcu (124 ovac), Zavodnjah (104) in Ravnah (103). Do konca stoletja je ovčereja v vseh občinah Šaleške doline precej nazadovala, razen v prej navedenih hribovskih krajih, kjer so bili pogoji za ovčerejo najboljši.

Podatki o svinjereji so znani le za leto 1900, zato lahko rečemo le, da je bila konec stoletja v škalski občini svinjereja, v primerjavi z ostalimi občinami v dolini, povprečno dobro razvita. (13)

obrt in industrija

Obrt je bila v Škalah očitno slabše razvita kot kmetijstvo. Tudi že navedeni podatki o dveh mlinih na Lepeni in mlinu na Sopotu iz leta 1822 potrjujejo tako ugotovitev. Mlinarstvo in žagarstvo v Škalah se je očitno razvijalo kasneje, od druge polovice 19. stoletja dalje. Gradnja enega izmed večjih mlinov je celo dokumentirana. Leta 1856 sta namreč tedanji škalski dekan Andrej Urek in Jožef Pleteršek zaprosila za gradnjo novega mlina, ki so mu kasneje rekli »farovski mlin«. Skica, ki je priložena, kaže precej velik mlin z dvema kolesoma in dvema stopama. Domačini so potem v 20. stoletju na Sopotu lahko našeli že osem mlinov, od katerih sta dva imela še žago, na Lepeni pa so bili v dvajsetem stoletju štirje mlini. (14)

Podatkov o drugih vrstah obrti v Škalah za to obdobje ni, čeprav lahko sodimo, da so se manjši kmetje v Škalah že tedaj morali ukvarjati z različnimi dopolnilnimi dejavnostmi oz. obrtjo. Konkretnih primerov je le malo; v žup-

nijski kroniki Bele vode se npr. omenja zidarski mojster oz. »polir« Tomaž Potočnik iz Škal, ki je prevzel leta 1867 gradnjo nove mežnarije. (15)

Drug tak vir priložnostnega zaslužka je bila, zlasti v drugi polovici 19. stoletja, ko je zacvetela lesna trgovina, sečnja in spravlanje lesa, tesarstvo itd. Že v prvi polovici 19. stoletja pa so nekateri Škalčani lahko poiskali priložnostni zaslužek tudi v rudarstvu.

Nekaj časa v 19. stoletju je namreč kazalo, da bi se v Škalah in okolici lahko razvila živahna rudarska dejavnost. Tako npr. obstaja podatek, da je najemnik turnske graščine Matevž Sajovic v tridesetih letih 19. stoletja v Škalah kopal železo. Po drugih podatkih so bili »izdatni rudniki železove rude« v Paki pri Velenju in v neposredni bližini cerkve Šv. Brica »nad Šoštanjem«. V letu 1839 se omenja »železov kop v Šaleku«, na Kolarjevi in Vengoškovi domačiji v krajih »Perno in Železno« (?), ki ga je tedaj odprl Viktor Ruard. Tako kot prej navedene lokacije teh rudišč je tudi ta precej nezanesljiva. Ljudsko izročilo pa pove, da so železo kopali v bližini Sopote pri Spodnjem Zaluberšku.

Za Ruardom je »šaleški kop« leta 1840 prevzel Ruardov tast Jožef Atzl in leta 1860 Herman Schotik. Leta 1867 ga je na dražbi kupil učitelj Jožef Toplak, leta 1868 pa so bile rudarske pravice za ta kop izbrisane. Kopanje te rude – železove okre in ikrastih rud – je bilo vezano na proizvodnjo tedaj najmočnejšega Spodnje Štajerskega železarskega središča v Mislinji, ki ga je nekaj časa posedoval znani baron Žiga Zois. Nekje v petdesetih letih je v rudiščih »pri Velenju« (verjetno Št. Bric in Paka) delalo od osem do štirinajst rudarjev. (16)

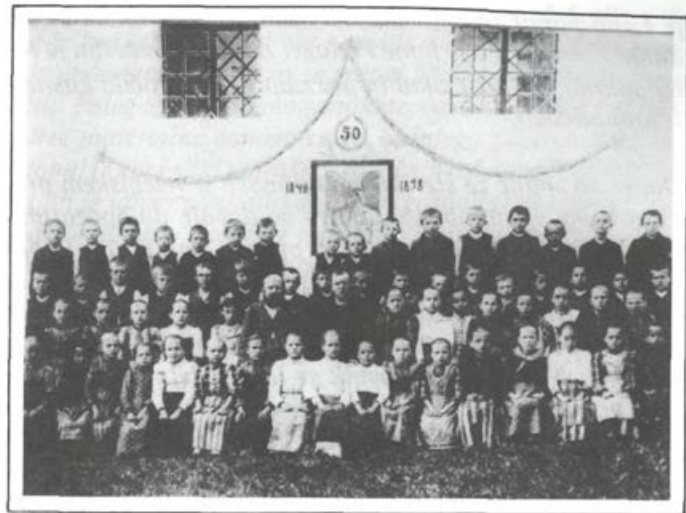
Poleg železa so v Škalah in okolici v prvi polovici 19. stoletja kopali tudi premog. Premog je bil v dolini odkrit vsaj že leta 1767, ko je tod mimo potoval pater Steiz, ki je na pobudo Kmetijske družbe v Gradcu iskal različna rudna bogastva na Štajerskem. Morda so ga na premog opozorili domačini, ki so ga v manjših količinah uporabljali skoraj gotovo že pred tem. Vendar lahko o prvih opaznejših vplivih premogovništva govorimo šele v začetku 19. stoletja, ko se je v dolini razvila živahna rudarska dejavnost.

Iz prve polovice 19. stoletja je ohranjen rokopis pl. Gado-

lla, v katerem omenja najemnika graščine Turn Matevža Sajovica, ki je v tridesetih letih pri »Cementušu« (verjetno Oremušu) in pri »Kurniku« kopal premog za potrebe graščine. Premog so torej izkopavali na področju Škal in Pesja. Škalski kop premoga je leta 1845 izkoriščal tudi takratni lastnik velenjske pošte Prager. Že omenjeni Atzl je bil vsaj od leta 1842 lastnik večine premogovnih in rudokopnih pravic v dolini, med drugim tudi škalskega kopa. Atzl je večino svoje posesti imel v Zagorju, zato je v petdesetih letih rudarske pravice v Šaleški dolini prodal šoštanjskemu davkarju Francu Pavliču, ki je poleg premogovnika v Pesju in rudnika svinca in cinka v Puharjih pri Šoštanju, dobil še »premogovnik pri Škalah z rudniškimi poslopji, napravami in zemljišči«. Poleg tega kopa se na več mestih omenja še premogovnik v »Hrastovcu pri Škalah«, kjer sta bili leta 1852 podeljeni Atzlovi Zagorski premogokopni družbi dve enojni jamski meri ter premogokop »Hrastovec pri Šoštanju« v katerem je leta 1875 Franc Mages z 21 rudarji pridobil skoraj 1000 ton premoga, ki ga je v glavnem prodal celjski cinkarni. Kljub tem nedoslednim poimenovanjem tedanjih premogokopov gre v okolici Škal verjetno za dva različna premogokopa. Tudi kasnejše ustno izročilo govori, da so, razen v Hrastovcu, premog kopali še v Škalah pri Lukižu, kjer še danes neko njivo imenujejo »V Rovah«.

(17)

Leta 1871 pa je premogovno področje v Šaleški dolini kupil Franc Mages, ki je veliko truda in tudi sredstev vložil v nove raziskave nahajališč premoga. Tako je leta 1875 na področju turističnega jezera naletel v globini 100 m na okoli 38 debel sloj lignita. Najdba glavnega sloja lignita, za katerega so najprej ugotovili solidno debelino in kvaliteto, kasneje pa še velike rezerve, je pomenila velik preobrat v razvoju premogovništva v Šaleški dolini. Mages pa je leta 1885 rudarsko posest prodal Danielu pl. Lappu, ki je z raziskovalnimi deli takoj nadaljeval in kmalu pričel z izgradnjo prvega jaška na skrajnem južnem robu katastrske občine Škale – pri Kukenberšku.

Šolska svečanost v Škalah ob 50 – letnici vladanja Franca Jožefa I.

Leta 1887 je cesarsko-kraljevo Rudarsko glavarstvo v Celovcu izdalo Danielu pl. Lappu podelitveno listino za 5 enojnih in 11 dvojnih jamskih mer. S temi jamskimi merami je bil pokrit severni, vzhodni in južni del sedanje jame Škale. V podelitveni listini je zapisano tudi sledeče: »Odkrivanje lignita je izvedeno na travnati parceli št. 942/1 Neže Fajmot, po domače Kukenberškove v katastrski in krajevni občini Škale, v davčnem okraju Šoštanj, v političnem okraju Slovenj Gradec, v kronovini Štajerski. Na ta način na novo podeljeno jamsko polje dobi ime: »Jamsko polje A cesarja Franca Jožefa«. Vpis v Rudarsko knjigo pa naj se izvrši kot samostojna rudniška posest z oznako Šaleški premogovnik. »Že naslednje leto je Lapp zaprosil za nadaljnjih 16 dvojnih jamskih mer, ki mu jih je Rudarsko glavarstvo podelilo 20. marca 1889. Prostorsko so ta polja obsegala svet med Staro vasjo in Pesjem, do sedanje železniške proge na južni ter na severni strani do stare ceste Velenje–Šoštanj. Tretjič in zadnjič je Lapp zaprosil in tudi dobil 16 dvojnih rudarskih mer leta 1889. S to koncesijo

je Lapp pokrili še centralni del sedanje jame Škale in sedanje Vzhodno polje jame Preloge. Zadnja koncesija je torej pokrila področje Škal in pravzaprav povzročila kasnejši propad Škal.

Danes so znane že številne podrobnosti o velenjskem premogovniku v tem obdobju. Zato bo dovolj, da opozorimo le na najpomembnejše razvojne poteze. Daniel von Lapp, ki je leta 1885 kupil velenjski premogovnik, je bil lastnik graščine Hornegg blizu Gradca, znan gradbeni podjetnik in finančno dovolj sposoben investirati v odpiranje velenjske jame. Njegov premogovnik se je že v letu 1892 uvrstil med pomembnejše slovenske premogovnike, saj so vse do začetka premogovne krize v letu 1897 že presegali proizvodnjo 100.000 ton premoga letno. Kasneje je proizvodnja upadala in do Lappove smrti leta 1910 ni več dosegla ravni iz prvih let obratovanja, kljub poskusom briketiranja premoga in načrtom o njegovi predelavi v električno energijo.

Taka živahna rudarska dejavnost je imela različne družbene in socialne posledice. Zaradi rudarske dejavnosti so v dolino začeli prihajati predstavniki moderne industrijske dobe, ki so bili predvsem tujci; Anton pl. Bonazza je bil bogat lastnik mnogih fužin in rudnikov na slovenskem Štajerskem, Franc Rahor, ki je kopal premog v Pesju po letu 1840, je bil rudarski strokovnjak iz Prevalj. Za njim je isti premogovnik posedoval Viktor Ruard, prav tako lastnik več slovenskih rudnikov. Leta 1846 je isti kop premoga prevzel Jože Atzl, solastnik oz. ustanovitelj Premogokopne družbe Zagorje ob Savi. Njihova rudarska podjetnost je takoj vplivala na domačine; omenili smo najemnika turnske graščine v Škalah Matevža Sajovica, velenjskega poštarkega mojstra Pragerja, leta 1844 pa je bila v Šoštanju ustanovljena tvrdka Anton Stadler et. Comp., ki je prejela premogokopne pravice v bližini Vitanja in Prevalj.

Za same Škalčane pa je premogovništvo oz. rudarstvo spo-

četka lahko pomenilo le precej nestalen vir dohodkov, ki pa je kasneje postajal vse pomembnejši. Po začetku gradnje premogovnika pa so se mnogi Škalčani tu redno zaposlili. Poleg tega je premogovnik neposredno vplival na krepitev materialne osnove vsega bližnjega prebivalstva; nastopal je kot veliki potrošnik različnih izdelkov (zlasti lesa), ki jih je lahko ponudilo dolinsko gospodarstvo, poleg tega pa so zaslužki rudarjev močno dvignili kupno moč prebivalstva. Deloma lahko take vplive zaznamo tudi iz tabele o rasti prebivalstva in zaposlenih v premogovniku od leta 1869 do 1931:

Tabela VIII.

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	Index
<i>Premogov.</i>	–	–	153	125	404	780	558	365
<i>Pesje</i>	117	118	183	286	338	416	589	503
<i>Šoštanj</i>	642	743	835	1096	1257	–	1977	308
<i>Velenje</i>	266	562	679	529	566	621	648	243
<i>Stara vas</i>	171	–	–	277	253	334	378	259
<i>Podkraj</i>	192	227	245	232	254	310	373	194
<i>Škale</i>	433	530	560	675	721	–	812	188
<i>Šalek</i>	237	275	258	277	263	334	378	159
<i>Š. dolina</i>	9380	10183	10951	12251	12675	–	14940	159

Statistični podatki, ki jih potrjuje tudi ustno izročilo, kažejo, da so se rudarji v prvih letih obratovanja premogovnika naseljevali predvsem v Pesju in Škalah. Po I. svetovni vojni so se vplivi premogovništva izraziteje pokazali še na rasti prebivalstva v Stari vasi, Podkraju in Šaleku. Edino pravo rudarsko naselje v dolini je bilo v Pesju, saj si le s priseljevanjem rudarskih družin lahko razložimo silovito naraščanje prebivalstva (v slabega pol stoletja približno za petkrat). Vsa ostala naselja, med njimi tudi Škale, pa so še dolgo obdržala svoj pretežno ruralni značaj in so se tudi rudarji tam še vedno precej ukvarjali s kmetijstvom. (18)

življenje v škalah

Podatkov o načinu življenja v 19. stoletju je v Škalah izjemno malo, zato lahko na način življenja v tem času le sklepamo iz statističnih podatkov, ki jih deloma že poznamo, kasnejših ustnih virov in splošnih podatkov iz drugih krajev doline.

Tabela IX.

Kraj	1822		1900		1822	1900	%
	Preb.	hiš	Preb.	hiš	P/H	P/H	
Šk. Cirkov.	110	33	178	30	3.3	5.9	—9.1
Hrastovec	141	57	225	53	2.5	4.2	—7.0
Pesje	94	17	286	31	5.5	9.2	82.4
Plešivec	309	85	473	86	3.6	5.5	1.2
Podgorje	96	16	159	34	6.0	4.7	112.5
Podkraj	114	59	232	72	1.9	3.2	22.0
Preloge	53	13	111	18	4.1	6.2	38.5
Stara vas	109	22	277	49	5.0	5.7	122.7
Škale	343	100	675	118	3.4	5.7	18.0
Fara Škale	1369	402	2616	491	3.4	5.3	22.1
Velenje	147	31	529	65	4.7	8.1	109.7
Šoštanj	424	78	1096	165	5.4	6.6	111.5

Sodeč po praktično nespremenjenem številu hiš v Škalah do konca stoletja, ko je šele zadnje desetletje prineslo gradnjo osemnajstih novih hiš, se je kvaliteta življenja v tem pogledu krepko poslabšala. Podatki iz leta 1822 namreč kažejo dokaj nizko »obljudenost« hiš v škalski fari, še posebej v Škalah samih, kjer so na eno hišo prišli povprečno komaj nekaj več kot trije prebivalci. Izjema je bil v tem pogledu Podkraj, kar se da pojasniti z večjim številom različnih zidanic po vinogradih na južnem in deloma vzhod-

nem obrobju Šaleške doline. Tu je statistično v eni hiši živel le en ali dva človeka. Prav tako preseneča izjemno visoka »gostota bivanja« v Pesju, ki tedaj vendar še ni bilo rudarski kraj, in v Podgorju, ki ima sploh največjo gostoto v dolini. (19)

Seveda pa ob tem ne gre pozabiti, da novogradenj v tem času sicer skoraj ni bilo, stanovanjska kultura pa gotovo ni ostala taka kot v začetku stoletja. Po podatkih franciskejskega katastra so bile v katastrski občini Škale okrog leta 1825 praktično še vse hiše lesene (vsaj v glavnem nivoju), medtem ko so bili že v tem času verjetno zidani kletni deli hiš. Ker se je dalo v 20. stoletju lesene hiše prešteti na prste, lahko sklepamo, da je bila prav v 19. stoletju večina škalskih domačij popolnoma prezidana. Hiše so povečali, majhna okenca, vrezana med dve bruni in z oknicami na »smuk«, so zamenjala večja enodelna ali dvodelna zasteklena okna itd. Pri večini škalskih hiš so postopoma zamenjali tudi kritino. Strehe so bile v začetku stoletja gotovo v večini še slamnate, ali pokrite s škodlami, proti koncu stoletja pa je prevladala opeka. (20)

Deloma nam socialno stanje nakazujejo tudi statistična razmerja med številom glav živine in prebivalci oz. hišami. Statistika tako pravi, da je leta 1822 vsak šestnajsti prebivalec kasnejše škalske občine imel konja, vsak poltretji kravo ali vola, in vsak četrti ovco ali kozo. V primerjavi z ostalimi katastrskimi občinami v dolini naj bi torej prebivalci Škal, Plešivca, Št. Brica in Cirkovec živeli malenkost bolje. Primerjava med posameznimi kraji v občini Škale pa že pokaže veliko razliko med Škalami in ostalimi naselji. Razmerje med številom živine in hišami kaže, da so konja imeli pri vsaki peti hiši, nekaj več kot ena krava ali vol sta bila statistično pri vsaki hiši, prav tako pa je ovca statistično imela skoraj vsaka hiša. V celi dolini so ta razmerja bolj ugodna, kot v Škalah. Tak obrat bi morda lahko pojasnili z dejstvom, da je v 19. stoletju v Škalah le bilo precej kočarjev, ki so bili skoraj brez živine.

Štetje živine leta 1900 pokaže izboljšanje socialnih razmer, tako absolutno, kot tudi v primerjavi s celo Šaleško dolino, ki je v povprečju zdaj močnejše zaostajala. Leta 1900 je konja sicer posedoval le vsak sedemindvajseti prebivalec občine Škale, zato pa je kravo ali vola imel že vsaj vsak drugi, ovco skoraj vsak peti in vsak poltretji prašiča. Primerjava s številom hiš je še bolj ugodna: v občini Škale je konja imela vsaka peta hiša (v dolini vsaka šesta), pri vsaki hiši v Škalah so imeli že po tri krave ali vole (v dolini dve), bolj ugodna pa so tudi razmerja pri številu ovac in prašičev. (21)

Vendar pa lahko računamo v Škalah s skromnim življenjskim standardom, ki ga nakazuje tudi odškodninski zapisnik za pogorelo domačijo Jožefa Kaša iz Škal leta 1817. Dokument je tako zanimiv, da ga navajamo v celoti, še posebej zato, ker je zapisan v slovenščini, kar sicer v uradnem poslovanju tega časa ni bilo običajno še skoraj celo stoletje.

Skasana Shkoda per Josephu Kaše.

<i>Dueij hishe ena sidana in ena lesena</i>	 500 fl.
<i>Marof</i>	 500 fl.
<i>Kosouz</i>	 400 fl.
<i>Einrichtunga, koker voshe, ino druge rezhij</i>	
<i>kar se per eni Wirtshafti nuza</i>	 300 fl.
<i>Posodua, koshte, shkrie, omara in več</i>	
<i>druga</i>	 200 fl.

Schitu

<i>Jare arshi 6 shkafu, shkaf po 12 fl.</i>	 72 fl.
<i>Turschze 4 shkafu, shkaf po 11 fl.</i>	 44 fl.
<i>Ousa 5 shkafu, shkaf po 5 fl. 15 kr</i>	 26 fl. 15 kr
<i>Prossa 3 shkafu, shkaf po 15 fl.</i>	 45 fl.
<i>Sozhive 10 shkafu, shkaf po 13 fl.</i>	 130 fl.
<i>Jezhmena 1 shkafu, shkaf po 9 fl.</i>	 9 fl.
<i>Aidne 3 shkafu, shkaf po 13 fl.</i>	 39 fl.
<i>Leneniga semena pou shkafa</i>	 5 fl.

<i>Detelnega semena 8 fertlnov po 2 fl.</i>	 16 fl.
<i>Suho messu in klobase</i>	 40 fl.
<i>Ena brije svine</i>	 40 fl.
<i>Tega stariga</i>	
<i>Prašniga platna 18 lacte po 2 fl.</i>	 36 fl.
<i>Shaklu 24 po 1 fl. 30 kr.</i>	 36 fl.
<i>Negou inu te stare gvant</i>	 130 fl.
<i>Jare arshi 3 shkafe</i>	 36 fl.

Zapisnik kaže, da je bil Jožef Kaš vendarle premožnejši kmečki gospodar, ki je imel poleg domačije še koč (lese-na hiša). Vrednost obeh hiš in gospodarskih poslopij je bila nizko ocenjena, zato sta bili najbrž v slabem stanju. Sklepamo lahko tudi, da je šlo za silen požar, saj sta pogoreli tudi obe gospodarski poslopji. Potemtakem je Jožef Kaš reševal najprej le živino, pa še to mu ni čisto uspelo, saj je v zapisniku navedena tudi »breja svinja«.

Predpostavljamo lahko torej, da je vse, kar navaja zapisnik, razen živine, praktično celotno premoženje bogatejšega kmeta. Imel pa je vendarle: stanovanjska oprema je bila skromna in vse stvari, ki so jih imeli, so spravljali v skrinjah (shkrie). Pri hiši je bila le ena omara, ki je bila tedaj še imeniten pohištveni kos, ki si ga ni mogel vsak privoščiti. Precej več je bilo na domačiji vozov in druge »oprave« (Einrichtungen), ki je bila povezana s kmečkim delom. Obleke so najbrž nekaj le rešili, očitno pa je bil »ta kmaški gvant« dragocena stvar, saj bi 4 take obleke pokrile že kar vrednost ene izmed obeh zgorelih hiš.

In kako je bilo s hrano? Bil je že 4. marec 1817, zato je Kašu v »koštih« ostalo le še po nekaj vrst različnih žit, od katerih bi jih moral nekaj porabiti za seme, ostalo pa bi moralo zadostovati še za skoraj pol leta do nove žetve.

Iz take predpostavke lahko sklepamo, da bi torej Jožef Kaš s svojo družino še pol leta otepal slab ržen kruh. Jara

rž je bila namreč precej slabša od ozimne in je imela veliko več otrobov in t.i. »svinske moke«. Za seme bi Kaš moral nameniti vsaj en škafr rži, za moko pa osem škafov. Iz teh bi dobil okrog 140 kg moke in tudi 140 hlebcev kruha, ki bi ga Kaševi z lahkoto porabili za en dnevni obrok do konca junija.

Koruze bi lahko porabili okrog 60 kg in iz koruznega zdroba kuhali žgance npr. za kosila do srede maja. Ovsu so imeli okrog 100 kg, prosa 45 kg. Ker bi ga za seme bilo dovolj le kak pleter, in če so ga nekaj še pokladali konjem in govedu, so bili Kaševi oskrbljeni z večerjami – ovseno in proseno kašo – do srede junija. Ječmena je bilo dovolj za ričet le kak mesec in ajdovih žgancev (iz treh škafov ajde so dobili okrog 40 kg ajdove moke) prav tako. Boba, leče, graha in fižola (sozhive) je bilo okrog 250 kg. Če bi ga jedli od srede junija dalje, ko je zmanjkalo drugih živil, bi ga porabili najbrž do konca julija, torej do žetve. Nekaj malega je bilo pri hiši še suhega mesa in klobas, ampak tega bi pojedli ob Veliki noči (tega leta so jo praznovali 6. aprila) in Binkošti, vsaj pol mesa in klobas pa bi morali pustiti za najtežja kmečka dela – žetev in mlačev – v juliju in avgustu. (22)

Kakorkoli že, Kaševe je daljnega leta 1817 čakal bolj ali manj vsaj en mesec lakote, tudi če ne bi pogoreli. Ker pa je ogenj uničil vse, kar so imeli, je škodni zapisnik spomin na neko davno tragedijo. Podobnih tragedij je bilo v Škalah do konca stoletja zaradi lesenih hiš gotovo še mnogo. Tako je npr. leta 1877 časopis Slovenski gospodar poročal o »velikem ognju«, v katerem sta avgusta 1877 pogoreli domačiji Marjete Rebernjak in Franca Žgolča. (23)

Škale so bile eden prvih krajev v Šaleški dolini, ki so dobili šolo. Prve poskuse učenja beležimo tu že od leta 1807 dalje, ko so škalski kaplani vodili tako imenovano nedeljsko šolo. V njej so poučevali »preprosto računstvo, pisanje in čitanje.« V škalsko šolo so v prvih letih hodili tudi otroci iz Velenja, Šaleka, Bevč in Kavč, kjer šolstvo še ni bilo urejeno. Redni pouk se je v Škalah začel leta 1820, ko je v takratni kaplaniji začel poučevati Jožef Vegund – Beguntov iz Škal. Tako za pravi začetek šolstva v Škalah lahko štejemo leto 1820, saj je bila nedeljska šola le skromen in nezadosten nadomestek prave šole.

Jožef Vegund je sprva poučeval v pritlični hišici poleg župnišča. Kakor poroča učitelj Begund sam, je bil obisk otrok na začetku zelo slab. Leta 1820 je na primer šolo obiskovalo le štirideset otrok. Vse do leta 1869 pa je bil zelo težak in nedoločen tudi položaj učiteljev, ki so bili istočasno tudi orglarji v cerkvi in mežnarji, poleg tega pa so morali običajno tudi pometati in snažiti cerkev. Temu primerno so bili tudi urejeni dohodki učitelja. Tako je imel učitelj Vegund naslednje dohodke: dva srebrna goldinarja na leto za enega učenca, dvaindvajset škafov pšenice, šest škafov rži ter plačo za orglarja in za zvonenje v cerkvi.

Leta 1835 so na škalskem griču zgradili novo kaplanijo. Tedaj se je tudi šola – enorazrednica – iz prejšnjega neprimernega prostora preselila v del prvega nadstropja in tu tudi ostala do konca. Za Vegundom, ki je leta 1829 začel poučevati v Šentilju, so v Škalah poučevali še Anton Teutsch, Ivan Koželi in Jurij Pelham. Leta 1841 so v škalski šoli za učitelja ponovno imenovali Jožefa Vegunda, ki je na šoli ostal do leta 1869. Do takrat je šolski obisk narasel in je šolo obiskovalo že sto štirideset otrok.

Preden je leta 1869 začel veljati nov ljudskošolski državni zakon, je šola spadala pod direktno nadzorstvo škalske cerkve, po tem letu pa se osamosvoji, kar predstavlja za celotno šolstvo velik kvalitativni skok naprej. V letu 1869 je obiskovalo šolo v Škalah že sto štirideset otrok. Prvi učitelj te nove dobe je bil Valentin Breŋce, od leta 1873 dalje dolgoletni vodja velenjske šole. V Škalah je Brenceta zamenjal Martin Matekovič, ki je ostal v Škalah vse do upokojitve leta 1905. Število otrok se v njegovem času ni bistveno povečevalo in ni preseglo števila sto petdeset vse do širjenja premogovnika proti koncu 19. stoletja. Tako je bilo npr. leta 1893 v Škalah že dvesto sedeminštirideset šoloobveznih otrok. Zato so tega leta poleg kaplanije zgradili še novo šolsko poslopje.

Šola je istega leta postala tudi dvorazrednica. Kot drugi učitelj je bila poleg Matekoviča leta 1893 nastavljena Marija Delakorda, leta 1897 pa jo je zamenjal Franc Pristovšek. Ze takoj je bilo jasno, da zaradi števila otrok tudi dvorazrednica ne bo zadostovala in leta 1899 so na predlog okrajnega šolskega sveta škalsko šolo spremenili v tri-razrednico. Kot tretji učitelj je bila tega leta nastavljena Angela Strnad.

Škalski šolski okoliš je od ustanovitve šole zavzemal naselja: Škale, Pesje, Plešivec, Podgorje, Podkraj, Preloge, Stara vas, Škalske in Šmartinske Cirkovce ter St. Bric. Leta 1878 pa so se izšolali otroci iz Plešivca, ki so tega leta prvič pričeli s poukom v svoji šoli. Za ustanovitev te šole se je močno zavzemal posestnik Jurij Čanč, ki je sam hodil po hišah in popisoval šoloobvezne otroke. Prvi učitelj na tej šoli, ki je vse do II. svetovne vojne ostala enorazrednica, je bil Anton Sket. Šola je najprej imela svoje prostore v hiši Antona Rupnika, kjer je imel svoje stanovanje tudi učitelj, novo šolsko poslopje pa so zgradili leta 1896. V letu 1910 so enorazredno šolo ustanovili še v Cirkovcah.

Poleg učiteljev so na šolah poučevali verouk škalski kaplani. Najpomembnejši med njimi je bil gotovo pesnik Anton Aškerc (1856 – 1912), ki je kaplanoval v Škalah od leta 1894 do 1898. Aškerc je ves ta čas poučeval verouk v Plešivcu, v Škalah pa le od leta 1897 do 1898. Kot škalski kaplan je Aškerc leta 1896 izdal svojo drugo pesniško zbirko Lirske in epske poezije. Škale so bile zadnja postaja na njegovih kazenskih predstavah in od tu je Aškerc odšel v Ljubljano, kjer je bil upokojen. V Škalah so ga močno pretresli beda in trpljenje rudarjev in njihovih družin in spomin na dve veliki rudarski nesreči v letu 1893. Svoja doživetja in pripovedovanje ljudi je prelil v eno prvih in najboljših socialno-kritičnih pesmi na Slovenskem – Delavčevo pesem o premoğu.

Težko je soditi o uspešnosti škalske šole v tem stoletju le na osnovi navedenih podatkov. Vsekakor pa je šola v razvoju kraja v tem času odigrala pomembno vlogo. V šolski kroniki se npr. Martin Matekovič pohvali, da je šola v 19. stoletju dala prve izobrazbene osnove trem Škalčanom, ki so dosegli akademsko izobrazbo. Dva med njimi sta bila Glinškova in sta postala duhovnika. Kronika žal ne naveda, kdaj sta obiskovala škalsko šolo, vsekakor pa to ni bilo pozneje kot v petdesetih letih.

Matekovič pa seveda omenja tudi Josipa Krajncja, enega prvih škalskih učencev Jožefa Vegunda, ki je dosegel celo mednarodni sloves in daleč presegel svojega učitelja, sicer znanega bibliofila. Zato opisu življenja in dela tega znamenitega Škalčana namenjamo nekaj več prostora. (24)

dr. josip krajnc

Rodil se je 17. februarja leta 1821 v Škalah pri Stržu, kjer njegova rojstna hiša le še s težavo kljubuje zobu časa. Njegov oče je bil premožen kmet in hkrati cerkovnik škalski.

ske cerkve. Šolal se je seveda najprej pri Jožefu Vegundu. Ko je bil star 12 let, je prestopil v tretji razred normalke v Celju, kjer je ostal ves čas do konca gimnazije. Nato se je vpisal na pravno fakulteto v Gradcu in si leta 1842, star komaj 22 let, pridobil doktorat iz filozofije. Tedaj je postal tudi vzgojitelj v rodbini Kodolič v Gradcu, pravni študij pa je nadaljeval privatno. Po končanih študijih je delal na magistratu v Radgoni in v Gradcu. Leta 1847 je v Celovcu opravil pravosodni izpit za kazenskega sodnika. V Gradcu se je začel udeleževati tudi v političnem življenju; poleg Josipa Muršeca je bil najaktivnejši član društva Slovenija v Gradcu. Zelo aktiven je bil tudi v prvih mesecih marčne revolucije. Tedaj je pisal različne članke o potrebi po zedinjenju Slovencev v eno deželno skupino v okviru Avstrije, zelo ognjevit pa je poudarjal, da Slovenci ne bodo mogli najti prihodnosti v zedinjeni Nemčiji.

Julija 1848 je bil Krajnc, star komaj 28 let, v slovenjegraškem okraju izvoljen za državnega poslanca v prvem avstrijskem parlamentu – dunajskem državnem zboru. Njegovo delo in obnašanje v zboru je bilo zelo častno zanj, tako da je skupaj z dr. Kavčičem najaktivnejši in najnaprednejši slovenski poslanec. V glavnem je glasoval z nemško napredno levico, v narodnostnih zadevah pa s češkimi in drugimi slovenskimi poslanci. Zaradi glasovanja z nemško levico je bil deležen tudi marsikaterega očitka, da je nemškutar zato je javno zagovarjal svoje ravnanje v tedanjih Celskih slovenskih novinah s tem, da je nemška napredna levica v državnem zboru »representirala trdno naprejšstvo (naprednost – op. J.H.), v čisto političkih rečeh, ki narodnost ne zadevajo pa je (levica) za pravo svobodo bolj junaško poprijela, kakor desnica.« Skupaj s češko desnico, ki se je po Krajncčevih besedah »večkrat za prijatelje aristokracije iskazala«, pa je Krajnc dosledno glasoval v vseh narodnostnih zadevah.

Z nemško levico je dr. Krajnc npr. izglasoval 7. septembra 1848 zakon, ki je odpravljal kmetsko podložništvo. Ko je

bil zakon sprejet in podpisan, ga je Krajnc s posebno okrožnico poslal svojim volilcem v slovenjegraškem okrožju. S tem je tu sprožil pravi val ljudskega navdušenja in upornišva, saj so kmetje kar po vrsti odpovedovali pokorščino in svoje obveznosti nasproti zemljiški gospodi in duhovščini. Krajncu so zato očitali, da je »kmetom svetoval, da bi duhovnikom nič ne verjeli, ino se ne dali od njih slepariti.« Zato je bil kot hujskač tudi naznanjen na sodišču in je bil v preiskavi, vendar je bil oproščen. Še leta 1854 pa je slovenjegraški glavar pri Strževih v Skalalah pregledoval pisma, ki jih je Krajnc pisal domov. Vsekakor je Krajncu ta epizoda škodovala še dolgo v njegovi poklicni karieri.

Krajnc je v deželnem zboru na Dunaju deloval še vse do njegovega razpusta. Poleg znamenitega slavista Frana Miklošiča, je bil celo izvoljen za člana ustavnega odbora, ki je pripravljajl prvo ustavo. Sej tega odbora se je Krajnc vneto udeleževal in večkrat nastopal z različnimi stališči. Kljub svoji prej izpričani svobodomiselnosti, pa se je tu Krajnc večkrat zavzemal za stališča, ki danes zvenijo precej konservativno. Tako se je npr. zavzemal za telesno kaznovanje v šolah, za nadzor cerkev nad šolami, ter za nekatere ne-liberalne omejitve svobode tiska itd.

Najvažnejša pa so bila Krajnčeva stališča v zvezi s programom zedinjene Slovenije. Ta program, »temeljni preizkusni kamen slovenske politike 19. stoletja«, je večkrat jasno in odločno zastopal v slovenskem in nemškem tisku. Takole je o tem vprašanju pisal leta 1848 v Celjskih slovenskih novinah:

»Dragi Slovenci!

Naš svetli ino mili cesar so nam narodnost zagotovili. Narodnost, dragi Slovenci, je ta prva ino vseh dobrot narveča. Ona zapopade v sebi našo prihodnost ino svobodnost.

V zavezi Štajerski (torej skupaj slov. in nemška Štajerska – op. J. H.) pa ne bomo nikol narodnosti popolnoma deležni, ampak le če se vsi Slovenci zadinimo po jeziku, narodu in imenu... Naše pravo ime je imenitno, veliko sloveče – Slovenec, ne pa Štajerc, Korošec, Krajnc, ketere imena nas – per branju zgodopisov – le spomnijo, da so Nemci naš miroljubni narod po krivici razcepili, nas hlapce napravili, nam tlako ino druge težke davke nalagali... (tu se je uredništvo celo želelo nekoliko distancirati od Kranjčevih trditvev in je v opombi dodalo: »Te teže so tudi Nemci imeli«)... mi smo bili – ko dobro veste, dozdej le pošteni hlapci. Zdej al nikol se bliža ura odrešenja, zdej al nikol bomo iz teleg spreženi... pa le če mi po dani enakopravnosti Slovenci se združimo, če mi od zaveze Nemcov v isti deželi izstopimo. To je, eno posebno poglavarstvo, en posebni narodni zbor, naš jezik v šolah in pisarnicah ino naše pošteno ino imenitno ime tudi proti drugim narodom imeti. Če ne ne bomo nikolj polne enakopravnosti deležni, ampak bomo sčasam drugič hlapci. Per našem združenju s Slovenci – po goli en del od velikega premoženja štajerskih stanov nam sliši... to premoženje sliši celi deželi, celim ljudstvu, zakaj vsi so ga spravili, ali dozdej se je malo tih denarjov v prid Slovincov obrnilo in potrošilo – le nemški Gradec so ž njimi lepotili – le tu vse koristne naprave vpeljavali ino 20 nemških diakov je poprej štipendie dobilo, ko je na Slovence ena prišla, če so se ravno kam boljše učili...«

J. Krajnc, ces. kr. uradnik (25)

Tako jasne, odločne in radikalne besede, kot smo jih lahko slišali od tedaj komaj osemindvajset letnega Krajncu, bi lahko v tistih časih slišali morda le še od Prešerna, Matije Majerja – Ziljskega itd.

Po ukinitvi državnega zbora je Krajnc nehal igrati pomembnejšo vlogo v slovenskem političnem življenju in se predvsem posvetil svoji stroki – pravu. Nadaljeval je študij in konec leta 1849 je bil v Gradcu promoviran še za dok-

torja prava. Istega leta je bil tudi imenovan za docenta civilnega prava v slovenskem jeziku na svoji univerzi v Gradcu. Tako ima dr. Josip Krajnc pomembno vlogo tudi v predzgodovini ustanavljanja slovenske univerze.

Obe škalski šolski poslopji

Tu je Krajnc ostal do leta 1853, ko je bila njegova prošnja za profesuro v Gradcu zavrnjena, verjetno prav zaradi že omenjenih političnih stališč iz leta 1848. Zato se je najprej posvetil odvetništvu v Ljubljani in Gradcu, vendar se mu samostojne advokature v Celju ni posrečilo dobiti, zato se je leta 1855 ponovno posvetil akademski karieri. Sprejet je bil za rednega profesorja civilnega trgovskega in meničnega prava na pravni akademiji v Sibirju na Sedmograškem. Tu je poučeval celih šestnajst let, do leta 1872. Tedaj je bil med najbolj znanimi imeni avstrijskega prava izbran za rednega profesorja civilnega in rudarskega prava na Karlovi univerzi v Pragi, kljub temu, da je do tedaj objavil le eno pravno delo »O vodilnem načelu v civilnem pravu.«

Umrl je zaradi uremije v Pragi 22. februarja 1875, komaj 54 let star. Njegov sloves izjemnega pravnega strokovnjaka

za civilno pravo pa je začel rasti šele po njegovi smrti. Tedaj je namreč Krajnčev obširen rokopis o avstrijskem splošnem državljanem zakoniku, ki je obsegal več kot 2000 strani, začel pripravljati za tisk dr. Leopold Pfaff, dunajski profesor civilnega prava. Krajnc je v njem, po več desetletnem neumornem delu, prvi podal celoten sistem državljankega zakonika. Prvič je Krajnčevo delo pod naslovom »Sistem avstrijskega splošnega civilnega prava« izšlo leta 1885 in 1889. Leta 1894 je izšla že druga izdaja Krajnčevega dela, nato pa še naslednje. Šele v šesti izdaji leta 1925 (torej 50 let po smrti dr. Krajncu) je tedanji izdajatelj Ehrenzweig delo močno predelal in prvič postavil svoje ime pred Krajnčevo.

Ob smrti dr. Krajncu leta 1875 je mariborski Slovenski gospodar zapisal, da je »rajnki bil glasovit profesor prava«, vendar se »za svoj narod nikdar menil ni. Šel je med Nemce in zapustil ponemčeno rodbino, kakor žalibog še mnogo Slovencev.« Že v naslednji številki pa je isti časopis, očitno na reakcije tistih, ki so Krajnčevo delo poznali, objavil popravek, v katerem opisujejo njegovo zavzetost za slovenski nacionalni program v letu 1848 in njegova prizadevanja za advokaturo v slovenskih krajih, ki pa je ni dobil. Navsezadnje pa Krajncu gotovo rehabilitira tudi dejstvo, da so ob sprejemu na praško univerzo proti njemu, kot Slovanu, demonstrirali nemški slušatelji prava. (26)

V Škalah dr. Josipa Krajncu niso povsem pozabili. Leta 1900 so v škalsko cerkev celo vzdali spominsko ploščo z naslednjim besedilom:

»DR. JOSIPU KRAJNCU, PRIJATELJU, PRAVNIKU IN
VSEUČILIŠČNEMU PROFESORJU OB
PETINDVAJSETLETNICI NJEGOVE SMRTI
POSTAVILI NJEGOVI ROJAKI.«

Spominska plošča je ob rušenju cerkve izginila v vodah Plevelovega jezera, kot se je izgubil tudi spomin na našega

slavnega rojaka dr. Josipa Krajnca, katerega ime danes poznajo le še redki Škalčani. (27)

politično in kulturno življenje

O političnem življenju v Škalah pred letom 1900 ne vemo dosti. Pomemben vpliv nanj so gotovo imeli škalska duhovščina in učiteljstvo. Kakšen je bil njihov politični profil, še ni dovolj znano. Že prvi škalski učitelj Jožef Vegund je bil ljubitelj slovenskih knjig in je v slovenskem duhu vzgajal tudi svoje učence. Podoben vpliv na škalske rojake so lahko imele tudi revolucionarne ideje dr. Josipa Krajnca o Zedinjeni Sloveniji.

Tako se je škalska občina, edina v Šaleški dolini, leta 1868 že pojavila med slovenskimi občinami, ki so podpisale peticijo z zahtevo, »naj se vpelje slovenski jezik v šole in urade in da se naj Slovenci zedinijo pod eno narodno slovensko upravo«. Peticijo s podpisi je štajerskemu deželnemu zboru v Gradcu predložil deželni poslanec dr. Jože Vošnjak iz Šoštanja. (28)

Anton Aškerc, kaplan v Škalah od leta 1894 do 1898

Nekaj vpogleda v škalske »politične razmere« imamo iz sedemdesetih let, ko se je slovenska politika že krepko ločevala na liberalno in klerikalno. Tako je v Slovenskem gospodarju iz leta 1877 moč najti nekaj polemik proti »privandranemu« učitelju Matekoviču ter tedanjemu »Schulobmanu«, načelniku občinskega šolskega sveta Ivanu Nareksu in ostalim članom šolskega sveta: Jožefu Kovaču, Francu Srebotniku, Antonu Janu, Jožefu Faku (tedanjemu velenjskemu županu) itd. Napadene je že v naslednji številki branil župnik Vincenc Dovnik, po čemer bi lahko sodili, da gre za »klerikalne škalske prvake«. Še številko kasneje pa se je moral mladi kaplan Franc Cizej že zagovarjati, da še nikoli ni napisal nobene besede v Slovenskega gospodarja in da on torej ni tisti »liberalec«, ki je sprožil polemiko. Bolj kot za politiko je šlo gotovo za različne osebne zamere, ki so po tedanji modi našle prostor tudi v časopisju. (29)

To se je ponovno pokazalo v letu 1880, ko je »klerikalna« garnitura prevzela občinsko »vlado«. Svoj uspeh so zabeležili takole:

»Iz Škal. Ravno s tem tednom se pri nas konča velikonočno spraševanje, pri tej priliki pa tudi volitev, namreč volitev cerkvenih ključarjev, ktere so hoteli naši liberalci pretečeno leto kar mahoma odstaviti in po svojem kopitu druge vrinoti. Vkljub temu pa sta izvoljena oba prejšnja vrla moža. Dobila sta večino glasov! Jednako dobro dovršila se je srenjska volitev; za župana izvoljen je g. Franjo Srebotnik, jegov prvi svetovalec je g. A. Jan, oba prava narodnjaka, ves drugi odbor je sestavljen iz pravih konservativnih mož. Torej je nam upati boljše prihodnosti, da bi se vendar ne gospodarilo rakovo pot. Strašno togoto in nejevoljo napravila je ta volitev vsemu prejšnjemu občinskemu odboru, posebno g. županu, jegovemu prvemu svetovalcu in nekej drugej veljavnejšej osebi, vsi ti se tako jezijo, da bi skoro ob pamet prišli, ker so propadli pri volitvi, akoravno si je g. župan še to čast prisvojil, da je sam

sebe volil, pa vendar zastojn. Eden pa izmed volilcev, tudi jegov prijatelj, je svojo kapo metal po mizi rekoč: »vselej še je moja beseda kaj veljala«. No takrat ni našla stare veljave. Novi odborniki so najbolj željni pregledati srenjske račune.

Eden izmed srenjčanov» (30)

Namesto žolčnega odgovora »škalskih liberalcev«, se je v naslednji številki pojavilo umirjeno in trezno »pojasnjenje«, ki pravi: »No pri volitvi župana je v istini konservativna stranka zmagala, če je nam že tako ljubo stranke krščevati; ali v Škalah o konservativcih ali liberalcih govoriti je toliko kakor v mehkih svetlobo v temno sobo nositi. Kje je kaki liberalec v Škalah? – Pojte, pojte! Stranki sta bili dve, pa obe enako liberalni ali konservativni, kakor hočete; le ena je hotela tega moža, druga je agitirala za drugega.« Neznani avtor odgovora je imel seveda prav; v Škalah so se v tem času, 20 let po začetku ustavne dobe, strankarstva, demokracije in tistega čemur danes pravimo politični pluralizem šele učili. Političnih načel liberalizma ali klerikalizma natančneje gotovo niso poznali.

Politično opredeljevanje Škalčanov je verjetno bolj teklo takole: če nekdo ni posebno maral dekana, je pač postal liberalec. Vsekakor pa se je v Škalah, že takoj po razcepu slovenskega političnega gibanja nđ dve stranki, tudi začel politični boj. Če so bili v tem boju tedanji vrhovi slovenske politike nenačelni in oportunistični, v Škalah glede političnih načel ni moglo biti drugače. (31)

Kljub razprtijam pa so Škalčani tudi ob koncu stoletja, ko je bil »nemčurski« pritisk najmočnejši, ostajali Slovenci.

Tabela VII.

Kraj	1880			1900			1890		
	Preb.	Nem.	%	Preb.	Nem.	%	Preb.	Nem.	%
Šk. Cirkov.	141			164			178		
Hrastovec	151			185			225		
Pesje	119			183	8	4.4	286	2	0.7
Plešivec	402			445			473		
Podgorje	137			156			159		
Podkraj	227			245			232		
Preloge	94			112			111		
Stara vas	198			238	14	5.9	277	13	4.7
Škale	530	13	2.5	560	1	0.2	675	17	2.5
Fara Škale	1999	13	0.7	2288	23	1.0	2616	32	1.2
Velenje	364	27	7.4	424	45	10.6	529	109	20.6
Šoštanj	734	118	16.1	835	410	49.1	1096	179	16.3

Ljudska štetja iz zadnjih desetletij 19. stoletja sicer kažejo nihanja nekaterih, ki so se deklarirali za »nemško govoreče« (Umgangssprache). Tabela kaže, da je bilo v vsej škalski fari le nekaj »nemško govorečih« v Škalah in Pesju, kjer pa bi v tem času lahko v resnici našli kakega Nemca, npr. Daniela von Lappa na Turnu ali pa njegovo rudniško osebje. Vsekakor pa je bilo v Škalah nemško govorečih v tem obdobju največ 2,5 %, kar se seveda močno razlikuje od politične orientacije v Velenju, zlasti pa v Šoštanju, kjer se je npr. leta 1890 skoraj polovica prebivalstva razglasila za nemško govoreče. (32)

Opombe:

1. Arhiv Slovenije, Franciskejski kataster, K.O. Škale, št. 1066, 1825; Terenski zapiski Muzeja Velenje (odslej TZ) – Plazl Milica, r. 1929, Titovo Velenje;

2. TZ – Mlinar Stane, r. 1914, Titovo Velenje; TZ – Plazl...; Franciskejski kataster ...;

3. Carl Smutz: Historisch Topografisches Lexicon von Steyermark, Graz 1823, IV. del, str. 395;

4. TZ – Lipnik Adolf, r. 1925, Škale, TZ – Lipnik Stane r. 1928, Škale; TZ – Arlič Franjo, r. 1920, Titovo Velenje;

5. Carl Schmutz: ..., IV. del, str. 395;
6. Janko Orožen: Paški Kozjak, Celjski zbornik 1973/74, Celje 1974, str. 343; J.A. Janisch: Topografisch-statistisches Lexikon von Steiermark. III. Bd. Graz 1885, s. 911–912;
7. Carl Schmutz: ibid., II. Bd., Graz 1822, str. 444; ibid., IV. del, Graz 1823, str. 11, 30, 187;
8. Tone Ravnikar: Razmišljanja ob nekaterih odprtih vprašanjih iz preteklosti Šaleške doline. Prispevki k zgodovini Šaleške doline. Šaleški razgledi II., Titovo Velenje 1989, str. 32;
9. Orts-Repertorium des Hertzogthums Steiermark, Graz 1872, str. 130; Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien 1883, str. 258; Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien 1893, str. 360–361; Gemeindelexikon der im Reichsrathe vertretenen Koenigreiche und Laender. IV. Bd., Steiermark, Wien 1905, str. 294;
10. Franciskejski kataster...; J.A. Janisch: ibid.; str. 911–912;
11. Carl Schmutz: ibid.; Gemeindelexikon..., str. 295;
12. Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Fond škalske dekanije: Škodni zapisnik Jožefa Kaša, 1817;
13. Glej opombo št. 11;
14. ZAC, Fond Dekanija Škale, Načrt vodnega mlina, 1856; IZ Vlado Miklavžina, r. 1928, Škale; TZ – Adolf Lipnik...; TZ – Stane Lipnik...;
15. Kronika župnije Bele vode;
16. Janko Orožen...; Ivan Mohorič: Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem. Maribor 1978, I. del, str. 62–65; TZ – Vlado Miklavžina...;
17. Ivan Mohorič: ibid., I. del, str. 132 in 133; TZ – Vlado Miklavžina...;
18. Anton Seher: Sto let RLV, Velenje 1975, str. 7–20; Jože Hudales: Vplivi premogovništva na Šaleško dolino. Tipkopis v Muzeju Velenje, Ljubljana 1983;
19. Štetja prebivalstva – gl. opombo št. 9;
20. Jože Hudales: Zdravstvo v Šaleški dolini, Titovo Velenje 1986, Tipkopis v Muzeju Velenje, str. 19;
21. Glej op. št. 11;
22. Glej op. št. 12; TZ – Anton Pečičnik, Titovo Velenje;
23. Slovenski gospodar, I. XI., št. 32, Maribor 9. 8. 1877, str. 263
24. Tone Ravnikar: Oris zgodovine šolstva v Šaleški dolini do leta 1918, v tisku; Škalska šolska kronika;
25. Celjske slovenske novine, leto I., št. 26, Celje 20. grudna 1848;
26. Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925, str. 547–550; Janko Polec: Slovenski pravni znanstveniki preteklo dobe v tujini. Spominska knjiga ob 50-letnici društva »Pravnik«, Ljubljana 1939, str. 185–189;
27. Tone Ravnikar: ibid., str. 37;
27. Škalska kronika; Janko Serbec: Šaleška pokrajina, Planinski vestnik, Ljubljana 1924, str. 138;
28. Slovenski gospodar, leto I., št. 10, Maribor 1. 10. 1868, str. 7;
29. Slovenski gospodar, leto X, št. 50–52, Ljubljana 13., 20. in 27. decembra 1877;

30. *Slovenski gospodar*, št. 6, 5. februarja 1880, Ljubljana 5. februarja 1880;
31. *Slovenski gospodar*, leto XII., št. 7, 12. 2. 1880;
32. Štetja 1880, 1890 in 1900 – glej op. 9;